

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ВИШНЯКОВ ОЛЕКСАНДР КОСТЯНТИНОВИЧ

УДК 346.3(477):340.137+347.2(477):340.137

**АПРОКСИМАЦІЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЦИВІЛЬНИХ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ
ДО УМОВ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Спеціальність: 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

- Науковий керівник** доктор юридичних наук, професор
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
академік Академії правових наук України,
голова Комітету Верховної Ради України
з питань правосуддя
- Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор
ЛУЦЬ Володимир Васильович,
Академія муніципального управління
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін;
- доктор юридичних наук, професор
КИСІЛЬ Василь Іванович,
Інститут міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, професор кафедри міжнародного
приватного та митного права;
- доктор юридичних наук, професор
ВАСИЛЬЄВА Валентина Антонівна,
декан юридичного факультету Юридичного
інституту Львівського державного університету
внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України

Захист відбудеться 7 липня 2008 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий 2 червня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.П. Музиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Орієнтація на ринкову економічну модель породжує проблему наближення української правової системи, особливо тих її частин, які забезпечують економічні відносини, до західних правових систем як на рівні їх загальної типології, так й регіональних та національних систем. Протягом останніх десятиліть європейські країни демонструють значне зростання ефективності економіки за рахунок створення в рамках Європейського Союзу спільного ринку, а згодом єдиного внутрішнього ринку. Приєднання до цього ринку на загальному тлі реінтеграції до Європи стало новітнім викликом для України та нагальним практичним завданням, бо економічний потенціал країни потребує переходу від співробітництва до євроінтеграційної моделі відносин. Першим кроком в напрямку економічної інтеграції України до ЄС став План дій Україна-ЄС, заснований на пропозиції Європейської комісії країнам – «сусідам» ЄС, зокрема Україні, зайняти «частку» на внутрішньому ринку ЄС незалежно від питання членства в ЄС. Ініціатива Єврокомісії відкриває шлях до поступової інтеграції національного ринку України до внутрішнього ринку ЄС. Економічні інтеграційні процеси потребують відповідної правової інтеграції, зокрема поступового наближення правового забезпечення товарних майнових відносин в Україні до правових засад і принципів, що діють на внутрішньому ринку ЄС, з метою досягнення сполучності з нормами права ЄС та країн — членів, а згодом - гармонізації, а також уніфікації у деяких правових галузях. Відкривається перспектива функціонування в Україні поряд з національною правовою системою системи права ЄС в частині регулювання ринку та перспектива розподілу функцій регулювання між обома системами на зразок розподілу компетенції між ЄС та країнами — членами ЄС.

Положеннями Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС (УПС) на Україну покладено обов'язок прикласти зусиль для забезпечення того, щоб її законодавство стало сумісним із законодавством Співтовариства. Серйозним кроком у напрямку ринкової економіки стали відповідні зміни в законодавстві (наприклад, «СОТівські» закони), вступ України до Світової організації торгівлі та початок переговорів щодо укладення нової базової угоди та угоди про зону вільної торгівлі Україна-ЄС.

Практично, євроінтеграційні дослідження потрібні не тільки з огляду на політичні, геостратегічні чинники. Поява феномену ЄС вже довела у свій час, що участь у спільному європейському ринку є економічно вигідною, причому як для держав, так й для приватних суб'єктів економічної діяльності.

Приєднання України до системи угод СОТ, реалізація програмних документів щодо інтеграції України до ЄС потребуватимуть остаточного переходу до ринкових методів регулювання товарних майнових відносин. Йтиметься про

роздержавлення економіки, перехід від управління до регулювання та подальшої дерегуляції у недержавному секторі. Завдяки певним крокам у цьому напрямі Україна вже набула статусу країни з ринковою економікою за законодавством ЄС. Набуття членства у СОТ має вивести Україну також із чорного списку ЄС «країн з державною торгівлею». У цьому зв'язку потребує реформи механізм функціонування фінансових інституцій, цінове адміністрування, система фінансових послуг, що в їх нинішньому стані заважає розвитку взаємовигідній торгівлі, припливу іноземних інвестицій в Україну, а також діяльності українських зовнішніх інвесторів. Державна підтримка галузей національної економіки має відповідати міжнародним та європейським правовим принципам. Необхідно перейти від управління ринком до європейської системи ринкового нагляду.

З приєднанням України до СОТ виникають нові теоретичні і практичні проблеми застосування принципів та норм СОТ до приватних відносин, що здійснюються у правовому полі України. Не можна не звернути уваги на нову стратегію Єврокомісії щодо доступу європейського бізнесу на ринки третіх країн, згідно з якою у сучасний період бар'єри на шляху бізнесу - це, як правило, бар'єри нетарифного характеру, що пов'язуються скоріше з рівнем нормативно-правового забезпечення та регуляторним кліматом всередині тієї чи іншої країни, ніж з режимом на її зовнішніх кордонах.

У світлі розгортання об'єктивних процесів глобальної та регіональної інтеграції правове регулювання економічної діяльності потребує нових наукових підходів. У зарубіжній літературі проблеми правового регулювання в сфері економічних відносин в умовах інтеграції ґрунтовно досліджені (Д. Джексон, Р. Бхала, П. Драхос, Ю. Плате та ін.). Значним внеском стали праці з порівняльного приватного права, хоча інтеграційний або глобальний контекст міг при цьому залишатися за дужками (У. Магнус, К. Цвайгерт, К. Осакве та ін.). Вийшли спеціалізовані в рамках права ЄС праці західноєвропейських авторів з питань гармонізації певних приватноправових відносин (Т. Бургуані, Ф. Маніє, Р. Сімпсон, А. Санта Марія та ін.), уніфікації європейського приватного права (Г. Альпа, Х. Биль, О. Ландё, Х. Кетц, А.С. Харткамф, К. Жустра, К. фон Бар, М.В. Хесселінк, Х. Шепель та ін.). За часів СРСР подібні проблеми досліджувалися здебільшого у контексті «соціалістичної економічної інтеграції» в рамках Ради Економічного Співробітництва (М.М. Богуславський, Т.Є. Абова та ін.). У науковій літературі РФ проблема досліджувалася М.І. Кулагіним, Ю.М. Юмашевим, Н.А. Ушаковим, Є.Т. Усенком, І.І. Лукашуком, В.В. Безбахом, Є.В. Скурко та ін.). В Україні інтеграційні дослідження правових питань майнових відносин розпочалися фактично ще працями В.М. Корецького 20-х -30-х років. В умовах незалежної України у розробку цієї проблеми внесли значний внесок В.Н. Денисов, А.С. Довгерт, В.І. Кисіль, В.М. Коссак, Н.С. Кузнецова, В.Ф. Опришко, В.І. Муравйов, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova,

О.О. Мережко, О.О. Чувпило, М.М. Мікієвич, Г.С. Фединяк, Р.А. Петров, Д.В. Задахайло, О.М. Бірюков, О.М. Вінник, Ю.М. Капіца, О.Р. Кібенко, З.М. Мозіль та ін. Останнім часом кількість досліджень з права ЄС стрімко зростає. Нового поштовху вони набувають після підписання Лісабонського договору ЄС, що відобразив найсучасніші інтеграційно-правові концепції.

На сучасному етапі, коли тривають складні процеси відродження українського права, а також в умовах значного підвищення інтенсивності інтеграційних процесів та поширення цих процесів за межі міждержавних відносин зросла потреба в подальших теоретичних та практичних інтеграційно-правових розробках у сфері правового забезпечення товарних майнових відносин суб'єктів приватного права. Інтереси економічної євроінтеграції потребують ревізії усієї правової системи України, і в першу чергу - в частині, що має забезпечувати ринковий характер цивільних майнових відносин. Оскільки цей характер визначається принципами юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності їх учасників, засобами правового забезпечення цих відносин виступають в українській правовій системі цивільне законодавство та «обслуговуюча» галузь господарсько-підприємницького законодавства. Разом з тим, відокремленість останньої від цивільного законодавства не завжди є сумісним із зазначеними ринковими принципами, а отже - з європейською правовою моделлю.

Окремою проблемою є охорона права власності, включаючи підприємницьку та корпоративну власність, за європейським зразком. Вже зараз, на рівні звичайної торгівлі з ЄС виникають нагальні питання гармонізації регулювання права промислової власності, фінансових послуг. Разом з посиленням ринкових важелів правового регулювання майнових відносин, є необхідність приведення соціальної складової цього регулювання до рівня стандартів ЄС, - це стосується якості та безпеки товарів та послуг, захисту прав споживачів, акціонерів тощо. В перспективі виникають проблеми приєднання до процесу уніфікації європейського цивільного права.

У вітчизняній правовій науці докладно досліджені питання розв'язання торговельних суперечностей на міждержавному рівні і на рівні відносин між приватними сторонами торговельного контракту. У той же час виявляються практично обійденою увагою проблеми правових колізій на рівні відносин приватних (юридичних чи фізичних) осіб, резидентів чи нерезидентів, з державою. Практично, залишаються маловивченими проблеми використання приватними суб'єктами транскордонних майнових відносин адміністративних і судових процедур для розв'язання таких колізій. Хоча вже з'явилися роботи з аналізом окремих положень права СОТ, проблема застосування принципів СОТ у відносинах «підприємець - держава» є новою у вітчизняній юридичній літературі.

В УПС та Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства ЄС визначено пріоритетні сфери наближення до права ЄС, серед

яких право компаній, банківське право, інтелектуальна власність, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупівлі, захист здоров'я та життя людини, захист споживачів, транспорт. Специфіка вказаних сфер визначає необхідність інтеграційно-правових розробок не тільки в руслі міжнародного економічного права, а й у широкому комплексному спектрі проблем регулювання економіки засобами різних галузей національного права, у першу чергу цивільного, підприємницького, аграрного, а також міжнародного приватного права. Нових підходів потребують концепції конституційного права, оскільки інтеграція до ЄС неможлива без добровільної відмови від частини компетенції держави на користь наднаціональних структур ЄС. Тому дисертація є спробою віддзеркалення інтеграційних проблем не тільки у цивільноправовому, а й у міжгалузевому правовому розрізі. Так, зовнішньоекономічні питання досліджуються не тільки в аспекті міждержавних відносин, а й відносин між державою та людиною (або юридичною особою), так званих «діагональних» відносин, їх правової природи та впливу на цивільні майнові відносини «горизонтального» типу.

Альфою і омегою дисертації є розробка основних підходів у правовому регулюванні економічної діяльності на основі загальновизнаних у світі принципів з метою вирішення правових питань у процесі інтеграції України до європейського та глобального економічного простору, зокрема - питань регулювання економічної діяльності суб'єктів приватного права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з програмою Міністерства освіти і науки України «Актуальні проблеми побудови демократичної соціальної правової держави відповідно до положень Конституції України», загальною темою наукових досліджень Одеської національної юридичної академії «Традиції та новації у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970) на 2006-2010 роки. Тема дисертації відповідає плану наукових досліджень кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства ОНЮА «Діалог сучасних правових систем. Адаптація правової системи України до європейського права».

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення закономірностей, які слід враховувати в процесі наближення до правових принципів внутрішнього ринку ЄС. Загальні завдання дисертації - по-перше, дати оцінку правової системи України відносно європейської, визначити принципові шляхи виходу з правових колізій на «нижньому поверсі», тобто, на рівні правових майнових відносин приватних суб'єктів, в тому числі - нерезидентів, у комплексі з відносинами цих суб'єктів з державою, її органами чи посадовцями (деривативні «приватно-публічні» правовідносини). По-друге, - це опрацювання правових принципів, на яких має бути здійснене долучення України як держави

та її суб'єктів економічної діяльності до європейського інтеграційного об'єднання, яке працює на загальновизнаних глобальних ринкових принципах.

Цим визначаються наступні конкретні завдання дослідження:

виявити особливості розвитку українського права порівняно з правом розвинутих західних країн;

визначити поняття правової інтеграції, її рівнів і методів, визначити інтеграційне правове регулювання та його сферу;

визначити мету євроінтеграційних процесів у правовій царині;

визначити наявність пріоритетних сфер правової інтеграції, зокрема дослідити питання правового забезпечення цивільних майнових відносин товарного характеру як аксіоматичного пріоритету для України на сучасному етапі;

визначити ознаки інтегративності правових галузей;

визначити в інтеграційному аспекті інструменти правового забезпечення цивільних майнових відносин товарного характеру, співвідношення приватноправового та публічно-правового підходів у регулюванні цивільних майнових відносин товарного характеру, співвідношення цивільного законодавства з іншими галузями законодавства України як інструментами не тільки правового забезпечення майнових відносин товарного характеру, а й втручання держави у відносини приватних осіб;

визначити можливість використання законодавства ЄС та судової практики ЄС у сфері товарних майнових відносин у залежності від можливих рівнів (етапів) інтегрованості України до внутрішнього ринку ЄС та масштабів, зокрема регіонального;

визначити основні риси трансформації господарсько-підприємницького законодавства України у зв'язку з входженням України до світової торговельної системи та перспективами входження до внутрішнього ринку ЄС;

визначити основні риси (параметри) умовного «взірця», що має використовуватися в процесі наближення до правових кондицій внутрішнього ринку ЄС.

Об'єктом дослідження є цивільне законодавство у взаємодії з іншими галузями законодавства України як база правового забезпечення майнових відносин товарного характеру.

Предметом дослідження є наближення української правової моделі забезпечення майнових відносин товарного характеру до правових принципів, які діють в умовах внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Методи дослідження. В процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові методи та спеціальні методи юридичної науки.

В основу дослідження покладено метод порівняльно-правового аналізу, оскільки такий аналіз впливає з самої формули дисертації — апроксимація до умов внутрішнього ринку ЄС передбачає заміну стану «віддиференційованості»

правової системи України відносно правової системи ЄС та правових систем країн членів, а також відносно глобальної правової системи СОТ на стан сполучності, гармонізованості або у деяких галузях – уніфікованості. Оскільки аналізу піддаються цивільні майнові відносини товарного характеру та відносини, з ними пов'язані, а їх регулювання відзначається конвергенцією двох класичних правових систем світу – романо - германської системи (системи цивільного права), до якої входить українська правова система, та англо-американської, розглядаються питання впливу цього процесу в українському правовому полі.

Герменевтичний метод в комплексі з формально-логічним підходом застосовується в багатьох фрагментах дослідження при тлумаченні правових норм Конституції, Цивільного, Господарського кодексів та інших актів.

Характерно, що універсальний аксіологічний метод знайшов безпосереднє правове забарвлення у нормах ЄС, які визначають «європейські цінності» (Хартія про основоположні права ЄС, яка після набрання чинності Лісабонським договором прирівнюватиметься до засновницьких документів ЄС). Саме ними визначаються привабливість перспективи євроінтеграційних перетворень, в тому числі в правовій сфері, та інтенсивність перетворень в правовій системі країни - суб'єкта інтеграції. Аксіологічний метод застосовується в дисертації також при оцінці тих чи інших правових категорій, наприклад, цінності правового інституту підприємництва як віддзеркалення самостійної ініціативної ризикової діяльності в економічній сфері на тлі таких цінностей як державні інтереси, загальносоціальні цілі тощо.

Конкретно-історичний метод наукового пізнання покладено в основу дослідження в дисертації генезису та розвитку інтеграційного правового регулювання в Україні.

За допомогою індуктивного методу сформульовано концепцію «універсального бізнесового права», тезу щодо «приватно-публічних» відносин та інші положення Системно-функціональний метод широко застосовується в процесі аналізу української національної правової системи, системи права СОТ, наднаціональної системи права ЄС.

Комплексний підхід застосовано при визначенні відносин, тісно пов'язаних з цивільними майновими відносинами, при визначенні співвідношення цивільного та підприємницького законодавства, співвідношення галузей законодавства, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним з перших досліджень нової актуальної теоретичної проблеми функціонування української держави у спільному з іншими державами правовому просторі Цей простір є масштабом для інтеграційно-правових процесів в українському праві.

Науковою новизною результатів дослідження є те, що в ньому уперше:

визначено, що правова зовнішня інтегрованість є суттєвою ознакою при оцінці економічного правопорядку в сучасній правовій державі,

визначено особливість процесу «інтернаціоналізації» та універсалізації українського права - з набуттям державної незалежності він поєднується з особливим вектором самоідентифікації, «націоналізації», національної реставрації;

визначено, що процес «європеїзації» права України не завжди відповідає реальним відносинам, отже останні штучно «підтягуються» до європейських та світових правових зразків;

визначено, що метою євроінтеграційних економічних процесів є забезпечення недискримінації нерезидентських осіб в українському правовому полі, що, у свою чергу, є запорукою недискримінації українських суб'єктів у правовому полі ЄС, а у кінцевому рахунку - позитивного економічного ефекту внаслідок прискорення обігу товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів тощо;

висловлено гіпотезу, що виділення на практиці пріоритетних правових галузей є проявом тенденції прискорення процесу втілення економічного лібералізму як складової української національної ідеї, а штучний характер прискорення - віддзеркаленням маргінального характеру діючої моделі української економіки;

висунуто тезу про виділення з числа галузей права України «космополітичних» галузей, які розглядаються як більш відкриті до глобальної та регіональної адаптації, та відповідну концепцію диференціації правових галузей в системі права України на «інтегративні» галузі та інші, а на цій основі - положення про вибіркового, не — фронтального характеру правової інтеграції для України;

обґрунтовано виділення у якості інтегративних галузей законодавства України цивільного та підприємницького законодавства, що регулюють безпосередньо або опосередковано майнові відносини товарного характеру та мають достатні інтегративні властивості, є найбільш «космополітичними», при цьому інтегрується не уся галузь одночасно, а лише окремі частини, підгалузі, блоки та окремі норми, що відповідає поступовому фрагментарному характеру інтеграції національних законодавств в рамках ЄС;

висунуто тезу щодо деривативного характеру діючого господарського законодавства України та недоцільності його функціонування незалежно від цивільного законодавства, зокрема, паралельного регулювання договірних майнових відносин та спроб поставити договірно-правові відносини приватних осіб в залежність від публічно-правових відносин через надання останнім пріоритетного та самодостатнього характеру та функції пріоритетного обслуговування владної «вертикалі» на шкоду «горизонтальним» майновим відносинам, на цій основі обґрунтовано тезу щодо діючого господарського законодавства як частини цивільного законодавства України;

на розвиток існуючої концепції «приватно-публічних» відносин сформульовано відмінну ознаку «приватно-публічних» відносин як відносин деривативного характеру, де фізична особа або юридична особа приватного права

виступає їх ініціатором та бенефіціаром, а самі відносини мають взаємний збалансований характер на відміну від схожих відносин («публічно-приватних»), які характерні ініціативою з боку суб'єкта публічного права, незбалансованістю та імперативним характером приписів, втручанням держави у бізнесові стосунки приватних осіб, обґрунтовано тезу щодо ознак їх галузевого розмежування;

обґрунтовано тезу, що зовнішньоекономічні відносини належать у широкому їх розумінні до цивільно-правової галузі, зокрема, до міжнародного приватного права, а також до підприємницького права як частини приватного права та як деривативної частини цивільного права України;

висунуто тезу, що в умовах інтеграції до внутрішнього ринку ЄС акти законодавства ЄС, включаючи акти Суду ЄС, мають незалежно від членства України в ЄС використовуватися як джерело права України;

визначено правові режими співпраці суб'єктів підприємництва в рамках «єврорегіонів»;

визначено відмінність конвергенції законодавства від адаптації та «вирівнювання» - останні передбачають одностороннє добровільне пристосовування законодавства країни до зарубіжного законодавства, тоді як конвергенція є переходом законодавства від первинного, підготовчого етапу правової інтеграції до більш високого ступеня - до етапів власне правової інтеграції - гармонізації та уніфікації, від добровільного одностороннього «наближення» національного законодавства щодо транснаціонального «зразка» до етапу взаємного «зближення» законодавств різних країн через спільний «зразок» за узгодженою процедурою та за допомогою наднаціональних владних структур;

визначено роль підприємницького права як засобу забезпечення захисту суб'єктів підприємництва у їх відносинах з державою та взагалі захисту підприємництва як конституційно-правової цінності, а також потребу преференційного режиму охорони прав та правового захисту (особливо для малого бізнесу), зважаючи на ризиковий характер діяльності підприємця та його ключове місце у структурі сучасного ринкового суспільства;

сформульовано умовно-теоретичний взірець для вдосконалення «деривативного» правового забезпечення цивільних майнових відносин, який формулюється як «універсальне» (або «універсально-регіональне») бізнесове право, визначено його предмет та систему;

дано загальну характеристику інтеграційного законодавства України, що забезпечує майнові відносини, як частини регіонального та глобального інтеграційного права.

Практичне значення одержаних результатів. Положення дисертації можуть використовуватися у нормотворчому процесі, в першу чергу при вирішенні питань гармонізації законодавства України щодо законодавства ЄС, в процесі приведення законодавства України у відповідність до норм і принципів

COT, а також при укладенні нових «поглиблених» угод між Україною та ЄС, зокрема, при розробці правової моделі «поглибленої та всесторонньої» зони вільної торгівлі, розробці правових умов вільного руху товарів, послуг, капіталів та людей між Україною та країнами ЄС, участі українських суб'єктів цивільного права у внутрішньому ринку ЄС та їх діяльності у спільному правовому полі.

Ці положення можуть використовуватися також при підготовці навчальної літератури, методичних матеріалів, у навчальному процесі для викладання у вищих юридичних навчальних закладах таких дисциплін як «Право Європейського Союзу», «Цивільне право», «Міжнародне торгове право», «Міжнародне інвестиційне право», «Міжнародне приватне право», «Порівняльне цивільне і бізнесове право».

Положення дисертації використано дисертантом при викладанні ним в Одеській національній юридичній академії курсів «Право Європейського Союзу», «Порівняльне цивільне і комерційне право», «Міжнародне підприємницьке і торгове право», «Зовнішньоекономічне право», «Інвестиційне право».

Дисертант використав положення дисертації працюючи у складі експертної групи при Міністерстві закордонних справ України (Проект «Консультування з юридичних питань делегації України на переговорах з ЄС щодо укладання нового базового договору» Жовтень 2007 р. - січень 2008 р. Міжнародний фонд «Відродження», реєстраційний номер 37704).

Особистий внесок здобувача. Серед 53 публікацій за темою дисертації у співавторстві написано 12. Особистий внесок здобувача у написання монографії, навчальних посібників та коментарів зазначається у списку опублікованих праць відповідними номерами розділів та глав. У підготовці 4 статей він полягає у розробленні по кожній статті основної ідеї та викладенні тексту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації апробовано у виступах автора на конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах, зокрема круглому столі з питань імплементації Плану дій ЄС - Україна (Представництво Європейської комісії в Україні Київ, 28 січня 2008 р.), круглому столі «Європейська та євроатлантична інтеграція стан та перспективи співробітництва» (Одеська облдержадміністрація Одеса, 11 липня 2007 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС правові та економічні аспекти» (Британська рада, Українська асоціація європейських досліджень, ОНЮА Одеса, 8 червня 2007 р.), науково-практичному семінарі «Європейський Союз 50 років після Римських договорів Євроінтеграційні перспективи України нові моделі» (Інститут євроатлантичного співробітництва, м. Київ, Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України, ОНЮА та ін. Одеса, 12 травня 2007 р.), 10-й звітній науковій конференції ОНЮА «Правове життя сучасної України» (Одеса, 27-28 квітня 2007 р.), науково-практичній конференції «Актуальні проблеми реалізації Плану дій Україна - ЄС» (Одеський регіональний інститут

державного управління НАДУ при Президентіві України Одеса, 9 лютого 2007 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Правові й економічні аспекти вступу України до Світової організації торгівлі» (Британська рада, Інститут економіко — правових досліджень НАН України та ін. Донецьк, 2 березня 2006 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток європейських студій в Україні Проблеми та перспективи» (Донецький національний університет Донецьк, 20-21 квітня 2006 р.), 9-й звітній науковій конференції ОНЮА (Одеса, 26 квітня 2006 р.), міжнародній конференції «Ширша Європа» (Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Британська Рада Київ, 5-7 жовтня 2006 р.), Четвертій міжнародній конференції з серії «Європейське право сьогодні наука, освіта, практика» - «Моделі розвитку України в контексті євроатлантичної інтеграції» (Британська Рада, Польський інститут в Києві, Львівський національний університет Львів, 2 листопада 2006 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні питання Плану дій Україна-ЄС» (Комітет Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Британська Рада Київ, 10 листопада 2006 р.), міжнародній конференції випускників програм наукового стажування у США «15 років пострадянських трансформацій висновки, уроки та перспективи» (Інститут Кеннана Міжнародного наукового центру ім. Вудро Вільсона, США Полтава, 16-18 вересня 2005 р.), міжнародній конференції «Ширша Європа» (Європейський інститут Сассекського університету, Велика Британія, Європейський коледж Варшава, 30 червня - 2 липня 2005 р.), міжнародному семінарі «Європейський Союз створення та етапи розвитку Інституційна основа Європейського Союзу Україна та Європейський Союз» (Інститут євроатлантичного співробітництва, м. Київ, Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України, та ін. Одеса, 15 травня 2005 р.), 8-й звітній науковій конференції ОНЮА (Одеса, 22-23 квітня 2005 р.), Третій міжнародній конференції з серії «Європейське право сьогодні наука, освіта, практика» - «Україна та ЄС до нового виміру відносин» (Британська Рада, Львівський національний університет Львів, 11 березня 2005, Форумі Партнерств в рамках міжнародного IV Економічного форуму (Львівська облдержадміністрація Львів, 7-8 жовтня 2004 р.), науково-практичній конференції «Господарське законодавство України практика застосування та перспективи розвитку в контексті європейського вибору» (Інститут економіко — правових досліджень НАН України, Донецький національний університет Донецьк, 30 вересня - 1 жовтня 2004 р.), міжнародній конференції випускників програм наукового стажування у США «Національна безпека України» (Інститут Кеннана Міжнародного наукового центру ім. Вудро Вільсона, США Чернігів, 16-19 вересня 2004 р.), семінарі Термінологічної комісії Центру європейського та порівняльного права Міністерства юстиції України «Договір про Конституцію для Європи»

(Міжнародний фонд «Відродження» Київ, 17 липня 2004 р.), міжнародній конференції «Судовий захист права власності національний та європейський досвід» (Координаційна рада юстиції України та Російської Федерації, ОНЮА Одеса, 25 червня 2004 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Реформування правової системи України проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів» (Національна академія управління, Інститут держави і права НАН України, Інститут законодавства Верховної Ради України та ін. Київ, 28-29 квітня 2004 р.), конференції українських випускників програм наукового стажування у США «Україна - проблема ідентичності людина, економіка, суспільство» (Інститут Кеннана Міжнародного наукового центру ім Вудро Вільсона, США Львів, 18-21 вересня 2003 р.), міжнародній конференції «Практичні проблеми юридичної освіти України в контексті європейської інтеграції» (Міністерство у справах міжнародного розвитку Великої Британії, Національний університет «Києво-Могилянська академія» Київ, 20 вересня 2001 р.), міжнародній конференції «Зміни у свідомості українського суспільства на зламі тисячоліть» (Відділ з питань освіти та культури Державного департаменту США, Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX)), Київ, 2001, Днях науки в НаУКМА Підсекція «Правове регулювання економічних та інформаційних відносин» (Національний університет «Києво-Могилянська академія» Київ, 24-26 січня 2001 р.), конференції «Запобігання та протидія легалізації («відмиванню») доходів, отриманих злочинним шляхом» (Центр правової реформи і законопроектних робіт Міністерства юстиції України, Посольство США в Україні Київ, 22-23 січня 2001 р.), конференції випускників програм, спонсорованих урядом США «Культурологічні студії в сучасній Україні» (Відділ освітніх та культурних програм Державного департаменту США, Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) Киш, 20 грудня 2000 р.), Круглому столі з обговорення проекту Закону України «Про запобігання відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом» (Міністерство юстиції України, Посольство США в Україні, ОДЮА Одеса, 1-2 грудня 1999 р.), симпозіумі «Боротьба з міжнародною організованою злочинністю» (Міністерство юстиції України, Міжнародна правова академія Будапешт, 24-29 жовтня 1999 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Систематизація законодавства в Україні проблеми теорії і практики» (Інститут законодавства Верховної Ради України Київ, 6-7 жовтня 1999 р.), міжнародній конференції «Права людини у сучасній Україні» (Корпус миру США, ОДЮА Одеса, 17-19 вересня 1999 р.), науково-практичній конференції «Інтеграція України в світове співтовариство» (Інформаційне агентство США (USIA), Рада міжнародних досліджень та обмінів (IREX) Київ, 19-20 грудня 1998 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Вільні економічні зони України проблеми створення та розвитку» (Верховна Рада України, Адміністрація

Президента України, Міністерство економіки України, Міністерство закордонних справ України, Інститут держави і права НАН України та ін. Київ, 26-28 жовтня 1995 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у двох монографіях жодну монографію «Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України» (2007 р.) написано одноосібно, другу - у співавторстві (одноосібно написано главу), у шістьох навчальних посібниках - один посібник написано одноосібно, решта - у співавторстві (одноосібно написано по одному розділу у кожному посібнику), у двох коментарях до Господарського кодексу України (одноосібно написано коментарі до шести глав кодексу), в інших публікаціях (43), з яких статей у наукових виданнях, затверджених ВАК України, - 26, в тому числі 22 статті написано одноосібно.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на 18 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (542 найменування) Загальний обсяг роботи 459 сторінок, з яких 30 сторінок - список використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи, наукову новизну, практичне значення дослідження, дано інформацію щодо апробації положень дослідження.

У **першому розділі «Сфера, механізми, рівні та методи європейської ринкової апроксимації правового забезпечення цивільних майнових відносин»** визначено сферу правопорядку внутрішнього ринку ЄС, правові механізми, що забезпечують наближення правової системи України до цього правопорядку, диференційовано рівні та методи наближення.

У **підрозділі 1.1. «Правова сфера внутрішнього ринку ЄС»** висвітлюються загальні питання євроінтеграційного ринкового регулювання з точки зору «європеїзації» права України. Остання є відображенням сучасної тенденції до поєднання процесів глобалізації та регіоналізації, національних пріоритетів та бізнесових інтересів. Для України шлях до ЄС — напрямок природного руху в рамках глобальних об'єктивних законів економічного і соціального розвитку і конкретної історичної ситуації. Але процес «європеїзації» права України є значною мірою штучним, оскільки не завжди відповідає реальним економічним і соціальним умовам. Для України цей процес є в першу чергу процесом десовєтізації і деєтатизації законодавства і правового регулювання взагалі, поступового гарантованого обмеження втручання держави у регулювання суспільних відносин, обмеження публічно-правової сфери регулювання, а там, де потрібно, - дерегуляції,

і у першу чергу - майнових відносин. Сучасні євроінтеграційні процеси в Україні визначаються тенденцією просування за рамки співробітництва до рівня інтеграції, у тому числі інтеграції через частку України у внутрішньому ринку ЄС та через можливість брати участь у ключових аспектах «політик» та програм ЄС. Процеси правової інтеграції в Україні мають розвиватися не стільки як виконання умов європейських чи глобальних структур або як реакція на скарги зарубіжних інвесторів та інших партнерів, скільки як ініціативні заходи, самостійні кроки «на випередження». Інтеграція щодо права ЄС є органічною складовою правової реформи в Україні і саме з останніх позицій має координуватися.

Структура та динаміка економічного правопорядку як наслідку правового регулювання економічних відносин в рамках сучасної правової держави, має оцінюватися за органічною ознакою глобальної та регіональної правової інтегрованості. Ознакою правової інтеграції є наявність наднаціонального органу, який створено на основі міжнародної угоди, але який набуває наднаціонального характеру, коли суверенні держави — учасниці передають йому частину своєї компетенції та повноваження щодо її реалізації. Відтак, наднаціональний орган (органи) набуває можливості видавати в рамках наданої йому компетенції нормативні акти, що є обов'язковими для країн — учасниць, і, таким чином, створюється «наднаціональне» право у вигляді актів, що мають пряму дію в інтегрованих країнах. Першочерговими завданням і метою інтеграційно-правових заходів у країнах, які прагнуть перейти до власне європейської інтеграції, є усунення правовими засобами фізичних, технічних та фіскальних бар'єрів, забезпечення права вільного руху осіб, капіталів, товарів та послуг («чотири свободи» ЄС). Передбачена Європейською політикою сусідства можливість для України не маючи статусу члена ЄС увійти до внутрішнього ринку ЄС означає пропозицію створення спільного ринку ЄС та України на теренах їх внутрішніх ринків, а отже спільного наддержавного простору для «економічного законодавства» Цю пропозицію можна сформулювати як концепцію обмеженої інтеграції до європейського економічного правопорядку.

Наводиться характеристика об'єкту апроксимації - *acquis communautaire*, правового надбання Європейських Співтовариств, як нормативно-правового та судово-прецедентного, так й «м'яких» регулюючих інструментів, зокрема цивільно-правових, таких як *Common Frame of Reference*. Докладно характеризується інтеграційне законодавство України як система нормативних актів, що формується, та направлена на досягнення законодавством України сполучності та відповідності *acquis* та міжнародним нормам, імплементованим у законодавстві ЄС.

У **підрозділі 1.2. «Механізми європейської правової апроксимації, що забезпечують ринкові майнові відносини»** охарактеризовано документи ЄС, які запроваджують механізми забезпечення руху правової системи України в напрямку ринкової інтеграції Так, «сусідська» концепція не виключає можливості

укладення угоди, головним елементом якої є асоціативні договірні стосунки, тобто, стосунки з певною організаційною складовою та обов'язковим характером консенсусних рішень органів асоціації. Але для входження до внутрішнього ринку ЄС, тобто, створення спільного ринку, таких рішень недостатньо, отже потребуватиметься конвергенція законодавств, що регулюють обидва ринки. Важливішим чинником тут мають бути характер та рівень державного нормування, ступінь державного втручання у приватні майнові відносини.

Механізм безпосереднього застосування права ЄС в Україні, на відміну від «імплементарного» через внутрішні законодавчі акти, потребуватиме змін у законодавстві України, зокрема, в Конституції України, оскільки вона не передбачає іноземні правові акти у якості правових джерел в Україні. Зважаючи на зміни у разі активних євроінтеграційних зрушень, треба було б також, щоби у Конституції України знайшли належне місце засадничі «цінності ЄС».

Перед Україною відкривається перспектива запровадження механізмів правової інтеграції до ЄС, зокрема імплементації частин *acquis*, що регулюють економічні відносини. Це означатиме принципово новий етап - перехід (поряд з гармонізацією) до уніфікації як одного з проявів конвергенції законодавства України відносно законодавства ЄС.

Через наближення до «регіонального міжнародного законодавства» здійснюється інтеграція цивільного та підприємницького права України як до європейського, так й до універсального бізнесового права, що фактично формується, та світових правових стандартів бізнесових майнових відносин.

У підрозділі 1.3. «Рівні інтеграційного правового регулювання майнових відносин у ринкових умовах» визначаються термінологія, пов'язана з інтеграційними процесами в правовій сфері, та її зміст. Автор приходить до висновку, що «адаптація законодавства» за своїм змістом має за мету не досягнення відповідності щодо *acquis communautaire*, а лише початкове пристосування діючої правової системи України до права ЄС, є підготовчою стадією правової інтеграції як такої. Вона характерна не входженням до правового поля ЄС, а «першим наближенням» до нього та одностороннім зняттям контрверсійних положень. Заходи з «адаптації» неспроможні забезпечити входження до внутрішнього ринку ЄС, бо це потребує не «сполучності», а більш високого ступеню наближення - «вирівнювання» щодо права ЄС та переходу до наступного етапу - створення спільного правового простору. Це, у свою чергу, потребує переходу до відповідного рівня інтеграційного регулювання – «конвергенції», правового взаємопроникнення. Це означатиме гармонізаційні зміни в законодавстві з обох боків - України та країн ЄС, а також часткову уніфікацію за спільним зразком *acquis*.

Взаємне зняття торговельних бар'єрів означатиме перехід до реалізації режиму найбільшого сприяння та національного режиму, до реалізації спільної

економічної політики. Це є одна з спільних точок дотику, з яких може починатися правова конвергенція «Конвергенція» має розумітися вже не як односторонній, подібно «адаптації», а як двосторонній процес, змістом якого є зближення «економічних законодавств» аж до взаємопроникнення. Примітно й те, що термін approximation формулюється у Плані дій Україна - ЄС, де відтворено концепцію входження до внутрішнього ринку ЄС, вже як approximation with - «зближення з» (а не «наближення до»), тобто, мовиться про апроксимацію на її «конвергентній» стадії «Конвергенція» означатиме для України імплементацію законодавчих актів ЄС у правовому полі України, а для ЄС - урахування національної специфіки законодавства України в процесі гармонізації та уніфікації ринкового законодавства усіх країн - учасниць внутрішнього ринку ЄС.

Конвергенція «економічних законодавств» відкриватиме можливість набуття Україною особливого правового статусу учасника внутрішнього ринку ЄС, тобто, економічного учасника ЄС незалежно від перспектив повної організаційної участі в ЄС.

У підрозділі 1.4. *«Методи інтеграційно-правового регулювання у сфері ринкових майнових відносин»* зазначається, що в процесі правової конвергенції важливим є не стільки технічний збіг текстів норм, скільки досягнення ідентичності принципів, якими керуються законодавці. Тому найбільш плідним методом «конвергентної» гармонізації є, на думку дисертанта, метод, за яким об'єктом виступають не норми, а ключові принципи. За основу у процесі європейської гармонізації права України має бути, перш за все, покладено «глобальний» принцип недискримінації суб'єктів товарних майнових відносин ЄС та України як на рівні міжнародної торгівлі, так й на рівні спільного ринку. Принцип стабільності передбачає забезпечення того, щоби умови, за яких діють суб'єкти товарних майнових відносин, було збережено. До ключових принципів відносяться також принципи усунення економічних та позаекономічних бар'єрів, «належного управління», відкритості та прозорості. Нарешті, ключовим принципом є лібералізація правового регулювання руху «чотирьох чинників виробництва».

Корекційний метод апроксимації відповідає рівню адаптації та рівню «конвергентної» гармонізації, а метод рецепції - рівню «конвергентної» уніфікації. Євроінтеграційні процеси у законодавстві України, в принципі, не потребують системної рецепції. Крім того, процес не може зводитися до механічного перенесення нормативних актів у законодавство України без зміни їх якості як актів ЄС та модифікації змісту. Разом з тим, концепція Європейської політики сусідства уможливорює «запозичення частин законодавства ЄС», що означатиме системну рецепцію вже на рівні правового регулювання окремих видів відносин. Об'єктами рецепції здатні виступати макроеlementи - як мінімум, починаючи від комплексу норм, що охоплюють той чи інший вид правовідносин.

У другому розділі **«Загальні засади і форми правового забезпечення ринкових майнових відносин в євроінтеграційному аспекті»** висвітлюються загальні питання створення спільного правового ринкового простору, правові форми доступу на європейський ринок, форми переходу до правових відносин інтегрованого ринку та принципи європейської правової ринкової апроксимації.

У **підрозділі 2.1. «Інтеграційний правопорядок у сфері ринкових майнових відносин»** зазначається, що правовою основою створення спільного правопорядку внутрішнього ринку ЄС є процес правової апроксимації. Якщо за загальним розумінням «approximation» означає або односторонній процес (наближення), або обопільний процес зближення, сходження і результат цього процесу, то у специфічному значенні для України - це поки що процес, по суті, одностороннього наближення законодавства України до законодавства ЄС і його регуляторної практики для забезпечення участі у внутрішньому ринку ЄС, внаслідок чого норми і принципи права ЄС, так би мовити, «в односторонньому порядку» проникають до законодавства і правової практики України. Відмінність конвергенції у тому, що вона має бути не тільки наближенням норм законодавства України до європейських норм, а й проникненням європейських норм до правової системи України з подальшим злиттям останньої з правовою системою ЄС на тому рівні, на якому суб'єкти України братимуть участь у відносинах внутрішнього ринку ЄС, а суб'єкти — резиденти ЄС, у свою чергу, - у відносинах внутрішнього ринку України. Це злиття має бути результатом апроксимації в широкому значенні та означатиме створення правового простору, де українська «частка» знеособлюється. З точки зору єдиного правопорядку злиття може мати місце у разі, коли європейські національні системи гармонізуватимуться щодо тих чи інших українських «зразків» як до спільних європейських. Якщо такого не станеться, процес створення єдиного правового простору залишатиметься одностороннім.

Крім єдиного, уніфікованого правопорядку існує інший правовий рівень єдиного європейського ринку - спільний правопорядок країн — членів, який формується з єдиних напрямів, цілей та принципів, що випрацьовуються інституціями ЄС, та сукупності специфічних законодавств та юридичної практики країн — членів ЄС. З точки зору спільного правопорядку має місце апроксимація в широкому розумінні, в результаті якої створюється спільний гармонізований правовий простір. Цей простір обмежується принципами права ЄС, і все, що не охоплюється їх дією, залишається поза спільним правопорядком. Специфікою для України має бути те, що її участь обмежуватиметься статусом «економічного» учасника та «економічним законодавством».

У **підрозділі 2.2. «Загальні правові засади доступу на європейський ринок»** аналізуються питання доступу на ринок ЄС з точки зору загальновизнаних правових підходів. Режим найбільшого сприяння — зразок недискримінаційного правового регулювання майнових відносин за участі «нерезидентського»

елементу, дотримання якого у відносинах з ЄС та з іншими країнами є обов'язковим «тестом» та підготовчою базою для уведення правових форм зони вільної торгівлі та митного союзу як перехідних до повноформатної участі у внутрішньому ринку. Це ж стосується й національного режиму, дотримання якого веде до вирівнювання «внутрішніх» правил для цивільних майнових відносин товарного характеру в Україні відносно інших ринкових країн.

Преференційний режим автономного характеру, на відміну від взаємних преференцій, що випливають з РНБ та національного режиму, є виключенням, що відповідає статусу України як країни з перехідною економікою. Отже, при переході на модель поглиблених економічних відносин з ЄС варто врахувати перспективу планомірного скасування цього режиму (GSP ЄС) щодо товарів українського походження.

У підрозділі 2.3. *«Режими вільної торгівлі та митного союзу як правові форми переходу до відносин інтегрованого ринку»* зазначається, що режими вільної торгівлі та митного союзу можуть служити своєрідним містком між режимом міжнародної торгівлі за загальновизнаними стандартами, до якого долучається Україна приєднуючись до СОТ, та режимом єдиного ринку та єдиного ринкового правового простору з ЄС на засадах спільної, а згодом - єдиної правової політики у сфері товарних майнових відносин. Це підтверджується концепцією «поглибленої» зони вільної торгівлі Україна-ЄС. В цьому варіанті ЗВТ втрачатиме класичні форми та переростатиме у режим вільного руху не тільки товарів, а й інших чинників - послуг, капіталів та осіб (фізичних та юридичних).

У підрозділі 2.4. *«Регіональні правові інтеграційні форми доступу на внутрішні ринки України та ЄС»* предметом дослідження виступають транскордонне співробітництво та його різновид - єврорегіони. Ці форми мають потенціал виступати найбільш дієвими на початкових етапах створення єдиного ринку Україна - ЄС, оскільки регіональний вимір є більш гнучким, менше залежить від міждержавних чинників. Тут відкриваються правові можливості запроваджувати майнові та корпоративні відносини на приватноправовому рівні, користуючись або альтернативним режимом національного законодавства тої чи іншої сторони, або спільним правовим режимом.

Режими прикордонної (прибережної) торгівлі з територіями країн ЄС є також правовими формами наближення до режиму єдиного ринку: це зниження аж до скасування мита, інших платежів на кордонах, взаємний вільний рух товарів і послуг походженням з прикордонних (прибережних) територій, спрощений рух працівників, що там проживають, тощо.

У підрозділі 2.5. *«Принципи європейської ринкової апроксимації правового забезпечення цивільних майнових відносин»* обґрунтовуються та формулюються інтегративні ринкові принципи взаємовідносин приватного бізнесу з державою.

Поряд із природним правом, загальними принципами позитивного права, принципами юридичної логіки, загальними принципами міжнародного права, принципами, які діють у правових галузях та відносинах з участю іноземного елемента, правовими принципами міжнародної торгівлі, принципами цивільного права (такими, наприклад, як диспозитивність, вільний розсуд сторін) принципи взаємовідносин бізнесу з державою можуть зайняти відповідне місце серед засад ринкової інтеграційної апроксимації правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні. Невизначеність у законодавстві питання про «обслуговуючі» відносини ставить останні у розряд «управлінських», тобто, спотворюючи їх мету, відриває від «первісних» цивільно-правових і підпорядковує принципам публічного права, що, у свою чергу, спотворює «первісні».

У третьому розділі **«Структурна сполучність правового забезпечення цивільних майнових відносин в аспекті правової апроксимації до внутрішнього ринку Європейського Союзу»** аналізуються особливості правового регулювання на наднаціональному рівні, проводиться порівняння структури права в українській та європейській правових системах, структури приватного права та структури цивільного права в інтеграційному аспекті.

У підрозділі 3.1. **«Міжнародний та наднаціональний виміри правового забезпечення ринкової інтеграції у сфері майнових відносин»** аналізується процес інтернаціоналізації та глобалізації українського права, його європейської реінтеграції та підкреслюється, що цей процес має особливістю поєднання з процесом самоідентифікації та реставрації національного права.

У підрозділі 3.2. **«Структурний аспект правової інтеграції у сфері цивільних майнових відносин в Україні»** відзначається, що розподіл на приватноправову та публічно-правову сфери в законодавстві неможливий, бо законодавство як таке є суто публічно-правовим явищем. Розподіл можливий за категорією джерел права, коли до приватного права відносяться недержавні норми та угоди, що мають визнаватися владою, а до публічного - законодавство та рішення державних судів. Імперативні та диспозитивні норми є притаманними лише публічному праву, оскільки правові норми створюються як такі тільки публічною владою. Цивільні майнові відносини регулюються як диспозитивними (законодавство щодо договорів), так й імперативними (практично уся загальна частина Цивільного кодексу) публічно-правовими нормами.

Розмежування приватноправової та публічно-правової сфер регулювання може мати суб'єктний критерій: наявність владних повноважень та абсолютні суб'єктивні права, в першу чергу право власності. Але участь у правовідносинах суб'єкта публічного права ще не є ознакою їх публічно-правового характеру. Отже, потребує чітких критеріїв розмежування форм власності як таких, об'єктів права власності та самого майна як такого по секторах економіки - приватному та державному. Примат ознаки суб'єктивних

прав, зокрема, права власності вимагає диференціації приватного та публічного правових секторів в економічній сфері.

У *підрозділі 3.3. «Співвідношення цивільного права з «вторинними» галузями в інтеграційному аспекті»* визначається, що свобода підприємницької діяльності є не тільки загальновизнаним принципом цивільного права, а й невід'ємною органічною складовою інституту прав людини. Це дає підстави віднести правове регулювання підприємницької діяльності до складу забезпечення прав людини. При цьому категорія прав власності людини охоплює й юридичних осіб.

Належність майнових відносин до сфери приватного чи публічного права визначається за критерієм ініціативи суб'єкта приватного права чи суб'єкта публічного права - саме джерело ініціативи визначає інтерес - приватний чи суспільний, зокрема, у майнових відносинах «підприємець - держава» - інтерес бізнесовий чи фіскальний. Приватне право регулює не тільки відносини приватних осіб між собою, а й відносини між приватними особами та суб'єктами публічного права, якщо ці відносини забезпечують приватний інтерес. Ініціатором виникнення відносин виступає суб'єкт (суб'єкти) приватного права, який є учасником цивільних майнових відносин. Вторинні до цивільних майнових відносин - це відносини, що є тісно пов'язаними та похідними, залежними (деривативними) щодо останніх. Вони виконують обслуговуючу («сервісну») та захисну функцію щодо первинних відносин та їх суб'єктів.

Підприємницькі - це деривативні відносини, що впливають з договірних чи абсолютних відносин підприємця, де він реалізує своє право вести бізнес та отримувати прибуток. Підприємницькі відносини статичного типу виникають на основі юридичного факту визнання державою особи як підприємця, а їх змістом є права та обов'язки з реалізації підприємницької діяльності як законного права особи. Вони виникають і як відносини динамічного типу, коли підприємець звертається за державною послугою або за державним захистом, тобто, ініціює відносини. В останньому разі публічні послуги мають квазі - цивільноправовий, тобто, добровільний, оплатний характер для приватного суб'єкта. Отже, підприємницькі відносини мають ознаки забезпечувальних правовідносин, тісно пов'язаних з цивільними майновими відносинами, виникають за ініціативою (на вимогу) суб'єкта приватного права («приватно-публічні» правовідносини). Такий підхід відповідає європейській концепції дуалізму права.

У *підрозділі 3.4. «Структурно-правові перспективи в інтеграційному контексті»* відзначається, що процес реінтеграції цивільного і торгового (згодом - підприємницького) права породив проблему зведення суб'єктів приватного та публічного права у правовідносинах. Щодо договірних майнових відносин у торговому праві - вони відходять у цивільно-правову сферу. Щодо відносин за участі суб'єкта публічного права, то в частині відносин, що

обслуговують інтереси держави, вони є сферою регулювання адміністративного права та вторинних до нього галузей. Щодо відносин, які обслуговують інтереси суб'єктів приватного права та забезпечують функціонування первинних цивільних майнових відносин, вони залишаються у сфері приватного права, а з точки зору галузевої приналежності - є предметом підприємницького права як «вторинної» галузі цивільного права.

Основною причиною неринкових тенденцій в законодавстві України є відірваність правових галузей, блоків та норм, що регулюють вторинні правовідносини, від первинних цивільних майнових відносин та засадничих принципів цивільного права - юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників. В результаті вторинні правовідносини займають місце первинних та починають виконувати функцію переорієнтації цивільних майнових відносин на обслуговування інтересів владно-олігархічних угруповань.

У четвертому розділі **«Напрями правового забезпечення європейської правової апроксимації»** визначаються вектори, за якими має здійснюватися апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин.

У *підрозділі 4.1. «Імплементация міжнародних договорів України та інших міжнародно-правових документів»* відзначається, що імплементація міжнародних договорів з економічних питань залишається одним з основних напрямів забезпечення європейської ринкової апроксимації. Пріоритетним блоком імплементації є торгівля з ЄС, тобто, імплементація до законодавства України положень міжнародних угод, які б усували бар'єри для угод суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України з учасниками ЗЕД - резидентами країн ЄС. При цьому угода про вільну торгівлю з ЄС має виходити за рамки стандартної ЗВТ згідно з ГАТТ та містити положення щодо вільного руху усіх виробничих чинників.

Реалізація міжнародних економічних угод неможлива без «нижніх поверхів», тобто бізнесових відносин приватних юридичних та фізичних осіб.

У *підрозділі 4.2. «Регулювання підприємницьких відносин»* зазначається, що погляд на підприємницькі відносини з правової точки зору, незалежно від техніки нормативно-правового їх віддзеркалення, потребує чіткого визначення їх як інструменту правового регулювання цивільних майнових відносин. За своєю природою підприємницькі відносини не можуть виникати без зв'язку з первинними, цивільно-правовими. Не зважаючи на участь суб'єкта публічного права, вони не є ані «вертикальними», коли одна підпорядковується другій, ані «горизонтальними», коли суб'єкти є рівноправними. Вони представляють третій, «приватно-публічний» вектор правових відносин. Апроксимація саме цього вектору є вирішальною у забезпеченні «європеїзації» українського приватного права.

Юридична особа виступає у всякому разі як фіктивний, «підставний» підприємець, бо вона є умовним власником в рамках «підприємницької власності», доки не ліквідована її засновниками. Така юридична фікція, що відповідає деяким західним концепціям, дозволяє засновнику не брати участі в цих правовідносинах. Умовному характеру юридичної особи відповідає умовний характер права власності цієї особи, оскільки воно залежить від волевиявлення засновника юридичної особи. Засновники, коли вони мають права корпоративного управління юридичною особою, також можуть розглядатися як учасники підприємницьких відносин цієї юридичної особи з державою та, відповідно, як належні позивачі у міжнародних судово-арбітражних інституціях. Таким чином, інвестиційні правовідносини є підприємницькими та складаються з двох типів відносин: а) приватноправових між інвестором та реципієнтом, між інвесторами, між реципієнтами; б) вторинних, обслуговуючих, «приватно-публічних» між інвестором та державою.

Прийняття Господарського кодексу України значно послабило правові позиції підприємця у стосунках з державою. Навпаки, позитивну, прогресивну роль відіграє новий Цивільний кодекс, який просунув важливіші питання матеріально-правових та організаційно-правових бізнесових відносин на європейський ринковий щабель. Навряд чи можна говорити про відповідність неринкового змісту ГК та задекларованої в ньому мети - сприяти гармонізації економічної системи України з іншими економічними системами. На сьогодні проблема співвідношення ЦК та ГК є вирішальною практичною проблемою європейської ринкової апроксимації правового забезпечення цивільних майнових відносин. Як перший крок, необхідно визнати, що ГК виконує стосовно ЦК функцію не спеціального, а допоміжного закону.

Підприємницьке право, як органічна частина «перехідного права», є правом суспільного компромісу. Отже, більш затребуваною уявляється концепція окремого кодексу, але такого, що регулював би відносини держави з підприємцем. Різницю між правом господарювання та підприємницьким правом визначає мета з урахуванням форми власності: для першого — це досягнення економічних і соціальних результатів, для другого - це одержання законного прибутку.

Правове регулювання та захист нерезидентського підприємництва, недоцільно виділяти у окремому законі, оскільки йдеться не про пільги, а лише про особливості гарантій у правових стосунках «нерезидентських» підприємців та держави, що захищають перших від саме «нерезидентських» ризиків. Такий підхід інтегрував би вітчизняних підприємців до рівня європейських та глобальних принципів правової охорони та захисту бізнесу.

У підрозділі 4.3. «Інвестиційне регулювання та правова охорона власності іноземного учасника зовнішньоекономічної діяльності» зазначається, що згортання пільг, які надавалися у зв'язку з іноземним

походженням інвестицій, вирівнює правове положення іноземних і вітчизняних інвесторів, що має означати додержання принципу рівності учасників ринку. Але неможливо обійти питання про компенсацію викликаних скасуванням пільг збитків та неодержаних доходів, які заплановано інвестором з розрахунком на вже надані пільги.

Дійсним змістом українського «антидискримінаційного» законодавства зразка 2000 р. є не усунення дискримінації відносно підприємств, створених без участі іноземних інвестицій, а часткове вилучення прав і державних гарантій у іноземних інвесторів і суб'єктів, створених на території України з участю іноземних інвестицій. З прийняттям «антидискримінаційного» законодавства пріоритети в інвестиційному регулюванні було перенесено з огульного надання пільг і переваг за ознакою нерезидентської інвестиції до надання особливих сприятливих умов окремим, заздалегідь відомим конкретним підприємствам або проектам із зовнішніми інвестиціями на рівні закону. Такий підхід не відповідає принципу недискримінації СОТ. Діюче законодавство України про іноземні інвестиції фактично втрачає гарантійну функцію щодо прав іноземної власності, стає несумісним з правовою інтеграцією до внутрішнього ринку ЄС. Остаточна відмова від політики пільг та перехід до «СОТівського» принципу недискримінації потребуватиме «євроінтеграційного» перегляду інвестиційного законодавства України.

За своїм змістом відносини у сфері ЗЕД в узагальненому вигляді можна іменувати як відносини з державного регулювання ЗЕД, хоча в «чистому» вигляді як такі вони не існують, бо завжди пов'язані з первинними відносинами, що регулюються міжнародним приватним правом. Національний публічний порядок у сфері ЗЕД не припускає дискреційного втручання держави в приватно - правові відносини.

У **підрозділі 4.4. «Реформа судової системи та захист іноземної власності»** зазначається, що поняття інвестиційного спору включає усі пов'язані з інвестицією відносини, включаючи відносини інвестора з приймаючою державою та її уповноваженими органами. До цього поняття включаються й спори про відшкодування збитків, що їх заподіяно унаслідок змін в законодавстві, а також спори, що впливають з вимог про визнання недійсним нормативного акту відповідного державного органу або органу з делегованими повноваженнями.

Спори приватних осіб з державою, що є предметом розгляду міжнародних юрисдикційних органів, впливають не з приватно - правового договору, а з речового права та з конституційних правовідносин між державою та іншими суб'єктами права, в рамках яких держава приймає на себе обов'язок поважати і захищати майнові права і інтереси суб'єктів права. Отже, політика частих раптових змін «правил гри» виходить за рамки права держави забезпечити сплату податків, є посяганням на право власності фізичної чи юридичної особи як цивільне майнове право.

Враховуючи, що розгляд спорів приватних осіб з державою державними судами породжує сумнів щодо незалежної позиції останніх при винесенні рішень, доцільним було б продовжити тенденцію до визнання і гарантування міжнародних юрисдикційних процедур розгляду спорів за участі держави та іноземних приватних осіб, що служило б для іноземних учасників ЗЕД альтернативою процедурам державної судової системи України.

Одною з основних проблем української судової системи залишається відсутність єдності судових рішень. Позитивну роль тут може відіграти апроксимація до прецедентної практики Суду ЄС.

У *підрозділі 4.5. «Нормотворче програмування»* піднімається питання про зустрічне до ЄС програмування апроксимації до правової системи ЄС та пропонується видання «Білої книги» України з європейської правової апроксимації до умов внутрішнього ринку ЄС.

ВИСНОВКИ

1. Інтеграційні процеси в праві України відображають об'єктивні процеси глобалізації та регіоналізації, що відбуваються в світі, та об'єктивний процес європеїзації усіх сторін економічного, політичного та соціального життя в Україні.

Але в правовій сфері вони відбуваються примусово, «на випередження», бо мають функцію «прискорювачів» реальних процесів, орієнтуючись на європейські зразки, загальновизнані правові стандарти. У сфері правового регулювання товарних майнових відносин це, перш за все, європеїзація структури відносин, модусу впливу на них з боку держави: самообмеження щодо втручання, деєтатизація власності, детоталізація контролю, депубліцизація правового регулювання. Її метою має бути створення економічного правопорядку європейського типу.

2. Згода України на офіційну пропозицію Європейської комісії зайняти частку на внутрішньому ринку ЄС та брати участь у спільних «політиках» та програмах ЄС означає перспективу обмеженої інтеграції із статусом економічного учасника ЄС без набуття статусу члена ЄС. Цьому відповідатимуть «конвергенція», обмежена сферою «економічного законодавства» ЄС та сферою правового забезпечення майнових відносин товарного характеру в країнах ЄС та в Україні, створення інтегрованого з ЄС та країнами ЄС спільного правового простору у цій царині.

3. В результаті запровадження єдиних напрямів, цілей та принципів, що випрацьовуються інституціями ЄС, формується спільний правопорядок внутрішнього європейського ринку. Його межі визначаються за принципами права ЄС. Специфікою створення спільного з ЄС правового ринкового правопорядку є те, що Україна не виступатиме як країна — член ЄС, матиме обмежений статус «економічного» учасника, тобто діятиме в рамках, що визначаються не установчими договорами ЄС, а відповідною угодою з ЄС.

4. Правовою технологією створення спільного правового ринкового простору є наближення однієї правової моделі до іншої та зближення моделей.

Разом з тим, «адаптацією законодавства України» неможливо досягти відповідності щодо масиву права Співтовариства (*acquis communautaire*), оскільки вона є лише підготовчою стадією правової інтеграції. Другим етапом має бути запропонована ЄС «конвергенція економічного законодавства». Рівнями конвергенції мають бути: примусова гармонізація та уніфікація (вертикальна) засобами інтеграційного законодавства ЄС, а також добровільна гармонізація та уніфікація (горизонтально-рецептивна) засобами «м'якого права» ЄС. Засобами останнього має запроваджуватися конвергенція цивільного законодавства країн — членів, а засобами інтеграційного законодавства ЄС — конвергенція підприємницького законодавства в частині обслуговуючих, вторинних правовідносин між суб'єктами приватного та публічного права.

5. Метод, за яким об'єктом процесу є ключові принципи, є найбільш плідним методом «конвергентної» гармонізації. За основу має бути покладено принципи: недискримінації суб'єктів товарних майнових відносин за ознакою форм власності; стабільності правових умов діяльності; усунення економічних та позаекономічних бар'єрів та лібералізації правового регулювання руху чинників виробництва; належного управління; транспарентності; конституційної цінності та соціального захисту підприємця, який відіграє природну стабілізуючу роль середнього прошарку суспільства.

6. На базі ключового цивільно-правового принципу свободи підприємницької діяльності можна сформулювати такі похідні інтегративно-правові ринкові принципи взаємовідносин бізнесу з державою: а) підприємець не може бути обмежений в правах інакше, як у випадках та у спосіб, прямо зазначених в законі; б) розмежування державного та недержавного правових секторів економіки; в) самообмеження державою свого втручання у приватно-бізнесові справи; г) єдність та диференціація контролюючої та обслуговуючої функцій держави щодо підприємців; д) недискримінація та свобода конкуренції, забезпечення рівних можливостей для ведення бізнесу, рівність приватного підприємця та держави перед законом та судом; е) презумпція законності дій підприємця, якщо на них немає прямої заборони, та презумпція невинуватості при доказуванні вини підприємця у порушенні законодавства; є) застосування державними органами санкцій за порушення правил підприємницької діяльності без згоди підприємця тільки за рішенням суду, причому, вони не можуть мати зворотньої сили; ж) давність для всіх санкцій державних органів щодо підприємця, гранична кількість санкцій за одне й те ж порушення, певні максимальні межі та строки давності для майнових санкцій та для виконання зобов'язань перед державою.

7. Перспектива створення спільного правового простору ставить питання сполучності. Оскільки сполучність правових систем країн ЄС досягається за

допомогою спільної правової системи ЄС, українська національна правова система має приєднатися до останньої, використовуючи як «жорстку» її частину, так й «м'яке право». Панування в національних правових системах європейських країн (окрім англійського права) концепції дуалізму цивільного права та дуалізму права також ставить питання про відповідність цьому підходу в українській правовій системі та доктрині.

8. Дуалізм цивільного права, який в європейських умовах виражається наявністю поряд з цивільним законодавством торгового (підприємницького) законодавства, в Україні не забезпечується, оскільки з діючого законодавства вилучено спеціальні закони, що регулюють підприємництво, а прийнятий взамін господарський кодекс підпорядковує правове регулювання підприємництва принципам «господарювання», які суперечать принципу свободи підприємництва. Крім того, господарський кодекс не є спеціальним законом щодо цивільного законодавства. Згідно з доктриною господарського права, господарське договірне право не є частиною цивільного договірного права, що не відповідає європейській доктрині торгового (підприємницького) права (принаймні, в частині контрактного права) як спеціальної складової цивільного права. Отже, співвідношення цивільного та господарського права в українській правовій системі не є «євроінтегративним».

9. Панування в Європі правового принципу пріоритету прав людини обумовлює обмеження публічно-правової сфери регулювання, а отже, - первинний характер відносин приватноправової сфери щодо сфери публічно-правових відносин. Відтак, інтеграція до внутрішнього ринку ЄС потребує підвищення ролі приватноправового інтересу у регулюванні цивільних майнових відносин товарного характеру. Межа між приватним та публічним правом в Україні має визначатися, в кінцевому рахунку, з класичної римсько-правової позиції приватного чи суспільного інтересу та за суб'єктною ознакою прав та обов'язків (у сфері регулювання майнових відносин - за ознакою права власності).

10. Визначення галузевої структури права через базові та вторинні галузі відображає класифікацію предмету правового регулювання, відповідно, на базові та вторинні відносини. Між базовими відносинами створюється зона відносин, які мають деривативну генетичну природу та забезпечувальну регулюючу функцію стосовно базових. За характером забезпечення ці відносини можна класифікувати на захисні та з надання публічних послуг («сервісні»). Вторинні відносини виникають між суб'єктом приватного права та суб'єктом публічного права з ініціативи одного з них, причому «сервісні» - лише з ініціативи суб'єкта приватного права.

11. Базова концепція інтересу, що визначає структуру права, є застосовною й до галузевого розмежування права, в тому числі - для формування «вторинних» галузей, зокрема, підприємницького права.

12. Характер відносин з ЄС на новому етапі, на відміну від відносин в рамках діючої УПС, полягає в інтеграційній спрямованості, отже вони не можуть

будуватися виключно на загальних принципах міжнародних договірних відносин - взаємності, збалансованості та «дзеркальності» зобов'язань. Одним з їх пріоритетів має бути апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин до умов внутрішнього ринку ЄС. Хоча їх суб'єктами є держави, їх реалізація неможлива без майнових відносин юридичних та фізичних осіб та вторинних правовідносин із змішаним суб'єктним складом. Інтеграційний характер договірних відносин з ЄС має бути забезпечено прямим закріпленням в Конституції України примату міжнародного договору.

13. Оскільки підприємець діє в умовах комерційних ризиків, збитки внаслідок яких не компенсуються, він потребує особливого правового режиму охорони та захисту. Цей режим потрібний, зважаючи на ключове місце підприємця у ринковому суспільстві, а також на те, що підприємництво є в розвинутих європейських державах з ринковою економікою ключовою суспільною цінністю та національним надбанням, а в рамках ЄС - окремою правовою «політикою».

14. Сутність проблеми співвідношення діючого цивільного та господарського законодавства України - встановлення оптимального правового рівня, ступеня участі держави в регулюванні цивільних майнових відносин через відносини, що з ними пов'язані. З точки зору принципів права ЄС - субсидіарності та пропорційності - ця участь має обмежуватися необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства.

15. За функціональним призначенням діюче господарське законодавство не є спроможним визначати форми власності та види права власності, отже його положення щодо колективної власності не підлягають застосуванню.

16. Правова охорона та захист підприємництва існуючим інструментарієм норм цивільного та адміністративного права є недостатньою. Потрібний особливий кодифікований нормативний акт, але не «господарський» і не «комерційний» кодекс, а кодекс про підприємництво як катехізис «європейського стилю» поведінки держави та її органів щодо підприємця. Кодекс мав би узагальнити надбання, що накопичене європейською нормотворчою та правозастосовною практикою, та спрямувати його на захист підприємця від бюрократичної машини. Проте, було б невиправданим, щоби державні підприємства належали до суб'єктів підприємництва, бо таким чином обмежувалися би права держави як власника.

17. Щодо підприємств державного сектору економіки, то регулятором їх діяльності може певний час залишатися господарське законодавство, яке виходить з доктрини права господарювання, а не приватного підприємництва, не є здатним адекватно регулювати підприємницькі відносини. Воно не є за своєю концепцією «конвергентним», «інтегративним» стосовно правових умов європейського ринку.

Такі ж не-інтегративні властивості має й «антидискримінаційне» законодавство, що діє у сфері підприємницьких відносин.

18. Спори (конфлікти) приватних осіб з державою мають приватно - публічний характер, якщо держава не виступає в них як юридична особа — суб'єкт відносин приватноправового характеру. В цьому разі спори про захист майнових прав впливають з речевого права та з конституційних правовідносин між державою та іншими суб'єктами права, в рамках яких держава приймає на себе обов'язок поважати і захищати майнові права і інтереси суб'єктів права, зокрема, право власності.

19. Перспектива участі суб'єктів підприємницької діяльності України у внутрішньому ринку ЄС ставить вже зараз проблеми, пов'язані з юрисдикцією Суду ЄС щодо справ, які впливатимуть з відносин цих суб'єктів в рамках внутрішнього ринку ЄС, в тому числі їх відносин з публічними інституціями та органами ЄС. Участь у внутрішньому ринку ЄС за правилами, що передбачені правом ЄС, має привести до інтеграції української судової системи відносно масиву права ЄС, включаючи прецедентну судову практику ЄС. На подальших етапах правової інтеграції, де йтиметься вже про «відповідність» норм, перед судами України постане питання про відповідність їх рішень як нормам законодавства ЄС, так і принципам, виробленим практикою Суду ЄС. Перехід до власне інтеграції означатиме, що законодавство ЄС (включаючи практику Суду ЄС) виступатиме як джерело права в Україні. В такому разі треба буде прийняти з цього питання спеціальний закон.

20. Оскільки одним з аспектів верховенства права як загальновизнаного принципу є провідна роль судової практики не тільки у захисті прав особи, а й у регулюванні прав, практика українських судів має бути здатною заповнювати прогалини в системі нормативно-правового регулювання.

21. «Біла книга» України з правової апроксимації до умов внутрішнього ринку ЄС мала б стати новим узагальнюючим доробком для українського інтеграційного права, віхою на шляху до інституціональної «європеребудови» сфери та механізму правового регулювання питань, що пов'язані із входженням до внутрішнього ринку ЄС, а згодом - і до регулювання інших правових відносин та формування сталих інтегративних якостей національної правової системи щодо європейського і світового правового простору.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, навчальні посібники

1. Вишняков О.К. Правове забезпечення зовнішньоекономічної інтеграції України. - Одеса: Юридична література, 2007. - 288 с.

2. Вишняков А.К. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине: Учебное пособие. - Харьков: «Одиссей», 2005. - 256 с.
3. Наку А.А., Вишняков О.К. Торгове право ЄС: Навчальний посібник. К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2003. - 189 с. (Програма Tacis Європейського Союзу в Україні. Правничі студії: Київ та окремі регіони) (Розділ «Внешнеторговое законодательство Украины», С. 150-188).
4. Проблемы вхождения Украины в европейское правовое пространство: Монография. - Одесса: Юридическая литература, 1999. - 116 с. (Глава «Некоторые вопросы адаптации законодательства Украины к законодательству Европейского Союза», С.67-76).
5. Предпринимательское право Украины. Практикум /Коллектив авторов. /Под общ. ред. Н.А. Саниахметовой. - Харьков: Одиссей, 1999. - 416 с. (Раздел «Правовые основы инвестиционной деятельности», С. 249-300); 2-е изд., 2001.- 544 с. (Раздел «Правовые основы инвестиционной деятельности», С. 368-418).
6. Предпринимательское право в вопросах и ответах: Учебное пособие. - Харьков: «Одиссей», 2000. - 560 с. (Раздел «Правовой режим инвестиционной и внешнеэкономической деятельности субъектов предпринимательства», С. 221-312); 2-е изд., 2002. - 576 с. (Раздел «Инвестиционное и внешнеэкономическое право», С. 219-309).
7. Предпринимательское (хозяйственное) право в вопросах и ответах, 3-е изд. - Харьков: «Одиссей», 2003. — 608 с. (Раздел «Инвестиционное и внешнеэкономическое право», С. 229-342).
8. Хозяйственный кодекс Украины: Комментарий. - Харьков: ТОВ «Одиссей», 2004. - 896 с. (глава 2 (статья. 16), С. 46-48; глава 34, С.665-675; главы 37- 41, С. 778-890); Господарський кодекс України: Коментар. - Харків: ТОВ «Одіссей», 2004. - 848 с. (глава 2 (стаття 16), С. 43-45; глава 34, С. 626-635; главы 37-41, С. 733-841).
9. Хозяйственное право: Учебное пособие. - Харьков: «Одиссей», 2004. — 640 с. (Раздел «Инвестиционное и внешнеэкономическое право», С. 345-484); Господарське право України: Навчальний посібник. - Харків: «Одіссей», 2005. — 608 с. (Розділ 2 «Інвестиційне та зовнішньоекономічне право», С. 341-463).
10. Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар /За ред. О.І. Харитонової. - Харків: Одиссей, 2006. - 832 с. (глава 2 (стаття 16), С. 36-37; глава 34, С. 620-627 (Правове регулювання інноваційної діяльності); глава 37 «Зовнішньоекономічна діяльність», С. 703-747; глава 38 «Іноземні інвестиції» (ст.ст. 390-392; 398-400), С. 747-753, 763- 766; главы 39, 40 «Спеціальні (вільні) економічні зони», «Концесії», С. 767-777).

Статті у наукових фахових виданнях

1. Вишняков О.К. Про концепцію «Білої книги» з правової адаптації: Україна - Європейський Союз /Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. -К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. - С. 282-286.
2. Вишняков А.К., Дришлюк А.И. Признание документов как элемент легитимации иностранной предпринимательской деятельности: актуальные вопросы /Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць. -Вип.6, Частина II. - Одеса: ОДЮА, 1999. - С. 76-82.
3. Вишняков А.К., Корбут Д.Т. «Общая стратегия» Европейского Союза в отношении Украины (правовой аспект) /Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць. Випуск 7. - Одеса: Астропрінт, 2000. - С. 59-65.
4. Вишняков А.К. Адаптация законодательства о правах национальных меньшинств как фактор европейской интеграции Украины /Актуальні проблеми держави та права. Збірник наукових праць. Випуск 9. - Одеса, 2000. - С. 31-37.
5. Вишняков О.К. Програма інтеграції України до Європейського Союзу: правові перспективи /Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Жовтень, 2000 /За ред. С.В. Ківалова, М.П. Орзіх. - Бібліотека журналу «Юридичний вісник». - Одеса: Юридична література, 2001.- С.321-323.
6. Вишняков О.К. Реформування Суду Європейського Союзу /Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 16. - Одеса: Юридична література, 2002. - С. 501-505.
7. Вишняков О.К. Ринковий статус у торгівлі з Європейським Союзом //Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Том 3. - Одеса: Юридична література, 2004. – С. 192-199.
8. Вишняков О.К. Питання застосування норм ГАТТ/СОТ відповідно до Угоди України про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом //Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 18. — Одеса: Юридична література, 2003. - С. 544-549.
9. Вишняков О.К. Деякі питання гармонізації міжнародних договорів України з нормами Світової організації торгівлі //Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 21. - Одеса: Юридична література, 2003. - С. 268-274.
10. Вишняков О.К. Стратегія «нового сусідства» ЄС: новий алгоритм правової інтеграції //Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. - Одеса: Фенікс, 2004. - Вип 22. - С. 210-214.
11. Вишняков О.К. Предмет, рівні та методи євроінтеграційного регулювання: нормотворчий аспект //Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів.

Міжнародна науково-практична конференція (Київ, 28-29 квітня 2004 р.). Збірник наукових праць. В 2 ч. - Київ, Національна академія управління, 2004. Ч. 1.-С. 263-273.

12. Вишняков А.К. Особенности защиты имущественных прав в сфере государственного регулирования внешнеэкономической деятельности //Судовий захист прав власності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції; Одеса, 25 червня 2004 року. (Бібліотека журналу «Юридичний вісник»). - Одеса: Юридична література, 2004. - С. 115-124.

13. Баймуратов М.О., Вишняков О.К. Нові правові аспекти транскордонного співробітництва //Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 24. - Одеса: Юридична література, 2005.- С. 4-10.

14. Вишняков А.К. Договорный режим торговли между Украиной и ЕС и внутреннее законодательство Украины: вопросы оценки коллизий //Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 5. - С. 48-51.

15. Вишняков А.К. Перспективы развития внешнеторгового законодательства Украины в контексте «Европейской политики соседства» //Хозяйственное законодательство Украины: практика применения и перспективы развития в контексте европейского выбора: Сб. науч. тр. /НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. -Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. - С. 120-125.

16. Вишняков О.К. Європейський Союз: дискримінаційний режим торгівлі з Україною //Право України. - 2005. - № 9. - С. 128-131.

17. Вишняков О.К. Правові умови зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом //Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 25. - Одеса: Юридична література, 2005.- С. 528-536.

18. Вишняков О.К. Режим генералізованих тарифних преференцій ЄС //Право України. - № 10. - 2006. – С. 37-42.

19. Вишняков О.К., Хоменко О.О. Нечесна підприємницька практика у сфері захисту споживачів: регулювання в Європейському Союзі та в Україні //Підприємництво, господарство і право. - 2006. - № 11. - С. 7-10.

20. Вишняков О.К. Правові передумови та наслідки приєднання України до Світової організації торгівлі //Правові й економічні аспекти вступу України до Світової організації торгівлі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції /НАН України. Інститут економіко — правових досліджень; Редкол.: Мамутов В.К. (відп. ред. та ін.). - Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. - С.79-89.

21. Вишняков О.К. Основа спільного правового середовища України та Європейського Союзу //Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 5. - Одеса: Юридична література, 2006. - С. 262-267.

22. Вишняков О.К. Впровадження євроінтеграційних дисциплін в Одеській національній юридичній академії //Юридичний вісник - № 2. - 2007. - С. 50-54.

23. Вишняков О.К. Перспективна правова модель зони вільної торгівлі Україна -ЄС: загальне та особливе /Зона вільної торгівлі Україна — Європейський Союз та європейська інтеграція: правові та економічні аспекти. 36 статей учасників міжнар. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 8 червня 2007 р.) //Одеська національна юридична академія, Британська рада в Україні, Українська асоціація європейських студій, Проект «Торговельна політика України». - Б-ка журналу «Юридический вестник». - Одеса: Фенікс, 2007. - С. 29-39.

24. Вишняков О.К. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності: питання галузевої належності /Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Вип. 34. - Одеса: Юридична література, 2007. - С. 111-116.

25. Вишняков О.К. Конвергенція приватного та публічного методів правового регулювання економічних відносин: інтеграційний аспект /Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т.6. - Одеса: Юридична література, 2007. - С. 293-304.

26. Вишняков О.К. Принципи публічно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності (адаптаційний аспект) //Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Випуск 36. - Одеса: Юридична література, 2008. - С. 356-361.

Статті в інших виданнях

1. Вишняков А. Налоговые льготы в связи с иностранными инвестициями: реанимация или компенсация //Бизнес. Документы, комментарии, консультации (Киев). - 1998. - № 6. - С. 37-40.

2. Вишняков А.К. Защита прав субъектов предпринимательства в Европейском суде по правам человека (постановка вопроса) //Полемика. Интернет-журнал программ обмена для ученых-исследователей и актуальные вопросы современности. - 1999, № 4 (United States Information Agency. International Research & Exchanges Board) [Електронний ресурс] //Режим доступу: <http://www.irex.ru/polemika/4/art5.htm>.

3. Вишняков А. Адаптация к правовым условиям Европейского Союза: как быть? //Бизнес. Бухгалтерия, право, налоги, консультации. (Киев). - 1999. - № 12. - С. 86-90.

4. Вишняков А. Кажется, поставлена точка... с запятой (новый закон о лишении льгот для иностранных инвесторов) //Бизнес. Бухгалтерия. Право. Налоги. Консультации (Киев). - 2000. - №19. - С. 105-109; №20. -С. 109-111.

5. Вишняков О.К. Правові аспекти транскордонного співробітництва між територіальними громадами або владами /На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: [Проект Київського центру Інституту Схід-Захід.] /Є. Кіш, О. Вишняков, Л. Лендьял та інші; за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. - К.: Логос, 2000. - С. 35-48.

6. Вишняков О.К. Європейська політика сусідства як алгоритм правової інтеграції для України //Агора. Україна - 15 років незалежності. Випуск 2. -К.: Стилос, (Інститут Кеннана, Київський проект, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Kennan Institute), 2005. - С. 16-22.

Матеріали конференцій.

1. Вишняков О.К. Захист суб'єктів підприємництва у Європейському суді з прав людини /Всеобщая декларация прав человека и Украина (материалы обсуждения) //Юридический вестник. - 1999. - № 1. - С. 98-99.

2. Вишняков О.К. «Верховенство права» та правовий режим підприємництва в Україні /Інтеграція України в світове співтовариство: Матеріали науково- практичної конференції (Інформаційне агентство США (USIA), Рада міжнародних досліджень та обмінів (IREX)). - К.: ТОВ «Задруга», 1999. - С. 184-194.

3. Vyshnyakov O. Rights of Business People: Problems concerning the International adaptation of Legal regulation in Ukraine /Visions of humanity unfolding: a collection of essays on human rights from the Ukrainian perspective. - Odessa: Yurydychna literatura; (U.S. Peace Corps; Odessa State Academy of Law), 1999. - P. 97-101 (Вишняков О. Права підприємців: проблеми міжнародної адаптації правового регулювання в Україні. /Погляди на перспективу гуманітарного розвитку: крізь призму української точки зору: Збірка творів з прав людини в Україні. - Одеса: Юридична література, 1999 (укр. та англ. мовами). - С.95-101).

4. Вишняков О. Універсальне бізнесове право та право України: проблеми сполучності / Культурологічні студії в сучасній Україні. Конференція для випускників програм, спонсорованих урядом США. 16 грудня 2000, Київ (Відділ освітніх та культурних програм Державного департаменту США; Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX)). - (б.м., б.р.). – С. 39-41.

5. Vyshnyakov O. Experience of teaching the course 'European Union Law /Practical problems of legal education of Ukraine in the context of European integration. Materials of the International Conference.- Kyiv: 'KM Academia'; (Law School at the National University of 'Kyiv - Mohyla Academy; Department for International Development (United Kingdom); College of Law of England and Wales), 2001.- P. 23-30 (Вишняков О. Досвід викладання дисципліни «Право Європейського Союзу» /Практичні проблеми юридичної освіти України в контексті європейської інтеграції: Матеріали міжнар. конф. /Нац. ун-т «Києво- Могалянська акад.», М-во у справах міжнар. розвитку Великої Британії. — К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001 (укр. та англ. мовами). - С.23-30).

6. Вишняков О.К. Співвідношення Господарського кодексу з новим Цивільним кодексом /Україна - проблема ідентичності: людина, економіка, суспільство.

Конференція українських випускників програм наукового стажування у США. - К.: Стилос (Інститут Кеннана, Київський проект), 2003. - С. 161-166.

7. Вишняков О.К. Торговельний режим в ЄСП: правові перспективи /Національна безпека України. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США. - К.: Стилос (Інститут Кеннана, Київський проект), 2004. - С. 225-239.

8. Вишняков О.К. Торгово-економічна інтеграція як новий аспект Європейської політики сусідства (правові питання) //Актуальні проблеми реалізації Плану дій Україна - ЄС- 36. статей за результ. наук.-практич. конф. /За ред. В.М. Кривцової, Д.В. Ягунова //ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - Одеса: Фенікс, 2007. - С. 113-118.

9. Вишняков О.К. Просування України до внутрішнього ринку ЄС: деякі правові підсумки /Збірник тез доповідей і статей за результатами науково - практичного семінару «Європейський Союз: 50 років після Римських угод. Євроінтеграційні перспективи України: нові моделі. - Одеса: Фенікс (ОРІДУ НАДУ при Президентіві України), 2007. - С. 19-28.

10. Вишняков О.К. Принципи публічно-правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності (адаптаційний аспект) //Правове життя сучасної України: Тези доповідей 10-ї ювілейної звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу /Відп. ред. Ю.М. Оборотов //Одеська національна юридична академія. - Одеса: Фенікс, 2007. -С.174-176.

11. Вишняков О.К. Acquis як складова апроксимації правового забезпечення цивільних майнових відносин до умов внутрішнього ринку ЄС /Правове життя сучасної України: Тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції «Правове життя сучасної України» /Відп. ред. Ю.М. Оборотов //Одеська національна юридична академія. - Одеса: Фенікс, 2008. - С. 485-487.

АНОТАЦІЯ

Вишняков О.К. Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. - Одеська національна юридична академія, Одеса, 2008.

Основна ідея дисертації - розвиток законодавства України, що регулює майнові відносини комерційного характеру, з тим, щоби співвідношення приватноправових та публічно-правових засобів регулювання формувалося на засадах вільного обігу товарів, послуг, капіталів та осіб. Обґрунтовано структурну

належність до приватного права відносин між суб'єктами приватного та публічного права, що обслуговують приватний інтерес, та співвідношення цивільного та підприємницького права. Пропонується ідея спільного ринкового правового простору та теоретична характеристика основних напрямків, етапів, сфери, механізмів, рівня, методів та принципів його формування.

Ключові слова: приватне право, публічне право, цивільне право, підприємницьке право, внутрішній ринок, цивільні майнові відносини, деривативні правовідносини, інтеграція, апроксимація, адаптація, конвергенція, гармонізація, уніфікація, імплементація, спільний правовий простір.

АННОТАЦІЯ

Вишняков А.К. Аппроксимация правового обеспечения гражданских имущественных отношений в Украине к условиям внутреннего рынка Европейского Союза. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 - гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. - Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2008.

Диссертация является разработкой принципов правового регулирования в сфере экономической деятельности субъектов частного права на основе общепризнанных в мире правовых принципов с целью решения правовых вопросов в процессе интеграции Украины в европейское и глобальное экономическое пространство. Она является одним из первых исследований новой актуальной теоретической проблемы функционирования украинского государства в общем с другими государствами правовом пространстве. Это пространство является масштабом для интеграционно-правовых процессов в украинском праве.

В первом разделе определяются правопорядок внутреннего рынка ЕС и интеграционное законодательство Украины, механизмы европейской правовой аппроксимации, уровни и методы интеграционно-правового регулирования в сфере рыночных отношений. Во втором разделе охарактеризованы правовые формы перехода к отношениям интегрированного рынка: режимы свободной торговли и таможенного союза, региональные формы, в частности, «еврорегионы». Уделено внимание режимам наибольшего благоприятствования, национальному и преференциальному как переходным правовым формам доступа на внутренний рынок ЕС. Сформулированы принципы европейской рыночной аппроксимации правового обеспечения гражданских имущественных отношений. В третьем разделе обеспечение рыночной интеграции рассмотрено в структурном аспекте, в частности, в аспекте соотношения гражданского права с «вторичными» отраслями. Заключительный раздел посвящен отдельным

направлениям правового обеспечения европейской рыночной аппроксимации: регулированию предпринимательских отношений, инвестиционному регулированию, правовой охране иностранной собственности и вопросам судебной системы.

В результате исследования: определена особенность процесса универсализации украинского права - он имеет особенный вектор национальной реставрации и самоидентификации; определено, что целью евроинтеграционных экономических процессов является обеспечение недискриминации нерезидентов; высказана гипотеза, что выделение приоритетных интегративных правовых отраслей, в частности, регулирующих имущественные отношения товарного характера, является проявлением ускорения процесса воплощения экономического либерализма как составной украинской национальной идеи, а искусственный характер ускорения - отражением маргинального характера украинской экономики; обоснованы невозможность независимого функционирования действующего хозяйственного законодательства Украины параллельно гражданскому, несостоятельность попыток поставить имущественные отношения частных лиц в зависимость от публично-правовых отношений посредством предоставления последним первичного, приоритетного и самодостаточного характера; предпринимательское законодательство предложено рассматривать как вторичную отрасль гражданского законодательства Украины; обоснован тезис, что внешнеэкономические отношения являются предметом международного частного права и предпринимательского права; в развитие концепции «смешанных» отношений сформулирован признак «частно-публичных» отношений как отношений деривативных, где субъект частного права выступает их инициатором и бенефициаром, а сами отношения имеют взаимный сбалансированный характер в отличие от «публично-частных», инициированных субъектом публичного права, несбалансированных, императивных; выдвинут тезис о соотношении частнопрового и публично-правового средств регулирования - к последним отнесено все действующее законодательство, в т.ч. гражданское, тогда как в частнопрововой сфере действуют договорные регуляторы; сделан вывод, что в условиях интеграции во внутренний рынок ЕС акты законодательства ЕС и акты Суда ЕС должны использоваться как источник права Украины; определены правовые режимы предпринимательских отношений в рамках «еврорегионов»; дано отличие конвергенции законодательства от «адаптации» и «выравнивания» - последние предусматривают одностороннее приближение к законодательству ЕС, тогда как конвергенция является переходом от подготовительного этапа правовой интеграции к более высокой степени - собственно правовой интеграции -взаимной гармонизации и унификации; определена роль предпринимательского права как средства обеспечения защиты лиц в отношениях с государством и

защиты предпринимательства как конституционной ценности, а также необходимость преференциального режима охраны прав и правовой защиты ввиду рискованного характера деятельности предпринимателя, с учетом его ключевого места в структуре современного рыночного общества; сформулирован условно-теоретический образец для совершенствования «деривативного» правового обеспечения гражданских имущественных отношений, который формулируется как «универсальное» или «универсально-региональное» бизнесовое право, определены его предмет и система; дана характеристика интеграционного законодательства Украины, обеспечивающего гражданские имущественные отношения, как части регионального и глобального интеграционного права.

Ключевые слова: частное право, публичное право, гражданское право, предпринимательское право, внутренний рынок, гражданские имущественные отношения, деривативные правоотношения, интеграция, аппроксимация, адаптация, конвергенция, гармонизация, унификация, имплементация, общее правовое пространство.

SUMMARY

Vyshniakov O.K. Approximation of civil property relations' legal guaranteeing in Ukraine to the conditions of the EU's internal market. - Manuscript.

The thesis stands for a Doctor's degree in Law, speciality 12.00.03 - civil law and civil procedure; family law; international private law. - Odessa National Academy of Law, Odessa, 2008.

The main idea of the thesis is the development of legislation in Ukraine regulating property relations of the commercial nature in order to provide correlation of private and public legal means forming on the basis of free movement of goods, services, capitals and persons. The structural belonging to the private law of the relations between the subjects of private and public law serving to the private benefit and correlation of civil and business law as a whole and a part are grounded. It is also suggested the concept of a common market legal area and a theoretical description of the main directions, stages, spheres, mechanisms, levels, methods, principles of its formation.

Key words: private law, public law, civil law, business law, internal market, civil property relations, derivative legal relations, integration, approximation, adaptation, convergence, harmonization, unification, implementation, common legal area.